

САНА ОЛОХ

ХАҢЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫЙ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 54 (8499)

ЧЭППИЭР

2000 СЫЛ
ЫАМ ҮЙН 18 КҮНЭ

Ч У Р А П Ч Ы У Л У У Ъ У Н Х А Ң Ы А Т А

• ХАҢААЙЫННААНЫ МЕХАНИЗМА

«БЭРЭ» - ТИРЭХ ХАҢААЙЫСТЫБА

Республикада, улууска бааһынай хамсааһына сана кэрдикс кэмнэ таһыста. Эрдэ ким бадалаах бааһынайынан барбыт эбит буолабына, кэм-кэрдикс, бириэмэ көрдөрбүтүнэн, бүтүгүнү күннэ балачча кыахтаахтара хаалла. Онно эбин санаттан регистрацияны ыттыы бэйэпн оруолун эмнэ толордо. Улуустаары нолуок инспекциятыннан кинилэртэн 261 хааһаайыстыба регистрацияны ааста.

Бу үлэ, тэрээһин өттүнөн бигэ хааһаайыстыбалар. Иккиннин, хас нэһилиэк ахсын кыахтаах бааһынайдар диннэр баар буолулар. Кинилэртэн сүүмэрдэнэн былырын республикада 50 тирэх хааһаайыстыба тэриллибиттэн бийиги улууска итиллэртэн биэһэ баар. Үлэни-хамнаһы чакчы көрдөрөннөр, бу хамсааһын иккис тэһилиннэ. Ол курдук, улууска сана үс-түөрт хааһаайыстыба эбиллэ. Бастын үлэлээхтэр Президент гранынан буолуохтара. Итинэн тирэхтэри республикабыт Правительствота, Президент ойуулар. Бу туһугар сонун хайыска, политика да дикхэ.

Тирэх хааһаайыстыбалар ол курдук нэһилиэк, улуус олоһор ыйааһыннаахтар. Кинилэри атыттар батыһааллар, үлэбэ, тэрээһиннэ уопсай өрө көтөбүлүү баар, биллэр. Дээ, бу соторутаабыта Сыланга өссө ааспыт сылтан тирэх хааһаайыстыбанан үлэлэпэр А.Е. Сивцевкэ сымдаан үлэ-хамнас туругун бэлэстибит.

—Сир үүнүүтэ, бэрлээр кэмэбэ сүөһүнү салгыы элбэтэ турарга кыаһы үөскөппэт. Атын салааны сайыннарар наада. Быйылгыттан сибининнэ хааһаайыстыба-

тынан дыарыктанан эрбин,--дин көрсөр Афанасий Егорович.

Эмнэ сана салаа, сонун кэпсээн. Сибининнэ базатын өссө былырын алааска туттубут. Тирэх хааһаайыстыба буолан ылбыт кредитин онно ыппыт. Хотон,олорор дыэ онгостубут. Хааһаайыстыба бу салаатыгар икки үлэһиттээх. Билигинигэ олохун--уруулуун 170-ча сибининнэ итиллэртэн турар. Таарыччы абыннааха, бийыл улууска сибининнэ төрүүбүн ылым күүтүлүүбүтүн курдук буолбета, абыйах. Саамай элбэх төрүүхтэммит, истэр тухары, арай бу «бэрэ-лэр».

— «Туймаада» компания нөһүө былырын Красноярсккайтан 21 сибининнэни ылыппытыттан 17 ийэ сибининнэ этэ, онно эрдэ бэйэбэ баарын холбоон 23 ийэ сибининнэзмүппит. Быйыл бастакы төрөөбүтүнэрэ буолан, онук үчүгүйдэр дикбэккин. Өлүү элбээн эрэр. Биричииннэтин бу дин олохтоохтук быһаарбаттар,--кэпсир хааһаайы.

Уопсайынан, бу салааба сорох санаалардаах. Бастакыта, сибининнэни сыла иккинэ төрөтөр буоллааха, барыстаах буолуон соп. Ол эрээри күһүнүгү оёнуу маан иитэр бадалаах адыс абыйах. Билигин төрөөбүттэри, ирдэнэрин курдук, икки нй туруоран баран атыыга биэрэллэр. Дьон хамабатык ылбыт. Ити эрдэтээби төрүүбү. Иккиннин, сибининнэни сыла эргиччи корор нолоттоох эбит дини түмүккэ кэлбит. Холобур, бу үлэбэ омыттаах кырдыбас көрөөчү биликэринэн, олунньутаабылары, кулун тутардаабылары иитэн бэркэ буоллар 70-90 кг улаатыннарарха сөн. Оттон орос-

куота таһыччы.

Манан да сабабалаан Афанасий Егорович сибининнэ иитэр базалары сайынтыы мйдарга эрэ суоттанан тэрийбээххэ сөбүн этэр. Итининк хаас итигинтэ эмнэ барыстаах буолуоһар итэбэйэр. Кини бу соторутаабыта улуус тыатын хааһаайыстыбатын онорон таһаарымын 2000--2002 сс. былаанын дүүллэһин сүбэ мунһаар сымдаан түргэнник ситэр салаалары сайыннарарыга санаалара, чуолаан, итининктэр. Ону таһынан иитэн-улаатыннарар баран батарымын боптуруоһун быһаарар наадатын мйар. Кырдык, билигинигэ «иитинг» эрэ дин буолар. Батарыыга, атылаан дохусту кыллэрингэ чуолкай хайыска суох. Эрдэ да кус-хаас, куруолук, кырсэ ииптигэр баалара эрээри, суолаһиң суох сымэлийбиттерин биричиинтэ бу этэ. Улуус ити үөһэ этиллибит үс сылаах былаана нэһиликтэр ахсын дүүллэһэ сылдьар, онуоха дьон бэйэтин санаатын этэрэ, тиэрээрэ сирдээх.

«Бэрэ» тирэх хааһаайыстыба былырын ылбыт кредитин толору төлөспүт. Быйыл тирэхтэр кредити Үл министерствотыттан быһа ылаалара олохтоһмүт. Ол хойутаабыт. Бу ыам ыйгар дини суох. Үүтү, эти туттармыта дуоһабарын бааһынай онгостон олоһор. Сыла бу дьобус хааһаайыстыба 600-700 тыһ. солк. онорор кыахтаах. Төбөлөөбүнэн ынах сүөһүтэ 30-ча, итинтэн ынара 14, сылыта 50-ча.

—Бааһынананы аматыы суох. Бийиги дикки үүнүү хайдах эрэ өнүйбэт. Сүөһү, сибининнэ--аһылыгыттан. Онуоха бийыл комбикорманан, бурдугунан хааччылаан кэллэбит. Өссө дотыриллаах. Онон кэпсэ комбикорм сыаната 3 солк. 40 харчы буола. Эт-үүт сыаната элпэчкэ. Кивилэ үүт сыанатыгар 1 литр солжарканы толуйбат,--дин буола.

—Онуоха эн, бааһынай, этинг

тугуй? -- динбин.

—Сыана араастаһымын толунута доташы баар буолуохтаах, -- дин биридик хоруйдаата.

Ити «дотация» диннэ эрээри, билигин ол туһунан «минут дини» Президентомит, Правительствотыт эмнэ биридик этэр, санарар буолулар. Ол онугар есуда, кредит лизинг диннэр уостан түспүттэр. Ити эрээри Афанасий Егорович этэринэн итиллэри кыахтаахтар эрэ ылан туһаналлар. Онук доһаны. Оттон сүрүн бородууксуйабыт -- эппит, үүппүт туттарыллар уонна атылаанар сыанатын араастаһымыта эмнэ салгыһына ыйаһына.

Бу өссө да кэпсэтиллэрэ, туруорсуллара инпибитигэр турдаа. Оттон бааһынай бүтүгүнү күннээх түбүгэ-садыга -- сана садалаабыт дьыалата. Ол эбэтэр сибининнэтин хааһаайыстыбата. «Красноярсккайтан кэлбит сибининнэлэр туруктара улуус үрдүнэн мөлхөх курдук истэбин. Өлүү да үгүс. Чесотка туран, аны карантинга бардыбыте, -- дикбитэ бу кэли телефонунан кэпсэтигэ бааһынай.

Ол туһунан улуустаабы ветеринарнай управление начальнигын солбуйааччы Е.Н. Григорьева бу курдук быһаарда:

— Кэли сибининнэлэр төрүүхтэригэр хаанарын састааба иуормада эппиэттээбэт. Аһылыктара мөлхөх. Холобур, Красноярсккайтан арамаллыбыттар анараатах күүстээх витаминнаах аһылыкка турдахтара дин. Бийнэхэ комбикормтан атыны билбэттэр. Ийэ сибининнэ эмнэ бири аһылыкка кырабас күрүүбэ-уйаба туруорулар. Көрүү-истини, аматыы туһунан бийыл саас семинар ылыппытат, сыланнар кэлбэтэхтэрэ.

Косторун курдук, специалистар сүбэлэрэ, комолоро олус наада. Сана салааба бу өттүнэн уруттан толкуйдуур, биэргэ үлэлэпэр сөн этэ.

С. СМЕРНИКОВА

Чурапчы улууһун дьаһалтатыгар ДЬАҢАЛ

№ 211 Үлэ ыйын 11 күнэ, 2000 сыл.

УЛУУС КҮӨЛЛЭРИГЭР СОБО БАЛЫГЫ ҮӨСКЭТИИ УОННА САППААНЫН ХАҢАТЫ ТУҢУНАН

СР Президентин 2000 сыл муус устар 18 күнүнээби сородаһынан, Саха Республикатын Правительствотын 2000 сыл ыам ыйын 3 күнүнээби 673 №-дээх дьаһалыгар олобуран, Чурапчы улууһун территориятыгар улахан да, кыра да күөлэргэ собо балыгы ыытан үөскэтэргэ мантан аалара этиллэр үлэлэри ыытарга:

1. Таатта үрэх сүннүүгэр уонна чугаһыгар сытар күөлэргэ Чакыр Эбэтэ, Лампа, Бэрэ, Хагас Эбэ, Чуораайытта күөлэригэр ыамын кэмигэр балык ылан ыытарга.

2. Хонду үрэх сүннүүгэр уонна чугаһыгар сытар күөлэргэ Алаас Эбэ, Минньиэлэ, Хараандыйа күөлэригэр балык ыамын кэмигэр балык ылан ыытарга.

3. Түөйэ үрэх сүннүүгэр уонна чугаһыгар

сытар күөлэргэ Булгунньахтаах, Бэрэ, Быдыа-дына, Ньаппан күөлэригэр балык ыамын кэмигэр балык ылан ыытарга.

4. Куохара үрэх сүннүүгэр уонна чугаһыгар сытар күөлэргэ Хаер Баладан, Буоратай, Наммаарыкы күөлэригэр балык ыамын кэмигэр балык ылан ыытарга.

5. Наммара үрэх сүннүүгэр уонна чугаһыгар сытар күөлэргэ Балабаннаах, Таба Баалы, Ньууру күөлэригэр балык ыамын кэмигэр балык ылан ыытарга.

6. Алаагар уонна Бахсы нэһиликтэрин күөлэригэр Чыаппара, Дьэнкиндэ, Лэбийэ күөлэригэр балык ыамын кэмигэр балык ылан ыытарга.

7. Мындабаайы уонна Мырыла эгэр өрүстэн сибээһэ суох күөлэригэр олохтоох дьаһалтала көрүүлэринэн бырантаага маматын ажалан ыытан борообалыырга.

8. Улуустаабы айылга харыстабылын инспекцията, «Сахабулт» НК улуустаабы управлениета Айылга харыстабылын министерствотын Биологический ресурсаларга департаментын кыт-

та үлэлэһэн Кэбээйи улууһун күөлэригэр собо балыгы ажалан улуус күөлэригэр, ол иһинэр Чурапчы күөлүгэр ыттыны тэрийэлэригэр соруудахтыырга.

9. Нэһиликтэр дьаһалталарын тус эппиэттээх, балык ыттыгыгар омыттаах киһини аһылыктар, транспортынан уонна уматыгынан-оһукуоһунан хааччылаалларыгар соруудахтыырга.

10. Нэһиликтэр былааннарын, бэйэлэрин уонна сайаапкаларын улуустаабы айылга харыстабылын инспекциятыгар ыам ыйын 25 күнүгэр дини түһэрэллэригэр. Үлэ ыйын 30 күнүгэр садаланан хас нэһилэ онтуорунуһугун аайы үлэ хаамытын туһунан айылга харыстабылын инспекциятыгар биллэрэллэригэр соруудахтыырга.

11. Улуустаабы айылга харыстабылын инспекцията, «Сахабулт» НК улуустаабы управлениета ханнык нэһиликкэ ким үчүгүйдик үлэлээн элбэх күөлэргэ балык ыппыкка, конкурсу усулуобуйатын онорон, 3 мнэстэ бириэс олохтууларыгар.

Улуус дьаһалтатын баһылыга
А.А. ШАДРИН.

Оҕо саас уонна оҕо спордун сылларыгар

Д.П. Коркин аатынан ЧРОСИО дуобакка тренерэ Н.Н.КЫЧКИН айыыах сыл иһигэр оболорбутун Россия уонна аан дойду түһүлгэлэригэр таһаартаа. Соторутаабыта киниэхэ дуобакка саха-лартан бастааһынан Рос-

ри таайбар баһыйтарара. Маттага үөрэнэр кэм-мэр директорум Н.Находкин дуобат куруһуогун салайтарбыта. Республикага 1960 сылтан оонньообутум, онно бастаахы разряды толорбу-тум. 100 харахтаах дуобакка республикага 1965, 1970, 1971, 1982 сс. 4 тогул, "Урожай", "Спар-так", "Трудовые резервы" обществоларга баста-абытым, Сибир уонна Дальний Восток зонала-рыгар хаста даҕаны чемпионнаан, призераан турабын. Россия "Спартак" биирдэ хампаанда-

Оболорбут ситиһинилэрин тустарынан кэпсээ эрэ.

--Бу 2000 сыл үгүс үөрүүнү аҕаала. Ол кур-дук, Россияга 7 чемпионтан 6-та чуралчылар. Би-ир-үһүс. Өссө түргэн оонньоуга 10 кыһыл, үрүн, боруонса медаллаахпыт. Бу кэингэ 100 ха-рахтаахха Россия кубогар Г.Колесов, В.Кычкин, Д.Постникова састааптаах хамаанда Саха Рес-публикатын чигини көмүскүү сылдьар.

--Дьыа кэргэнин, оболорун тустарынан би-

Саха оҕотун аан дойду таһымыгар таһаарары соруктанан

сия үтүөлээх тренерин үрдүк аатын иҕэрдиһэр. Мин Николай Николае-вичи кытары түбүктээх үлэтин быһыыгар болдьоһон кэпсэтиһэ сырыттым.

--Сахалыы сиринэн хантан хааннааххын, төрдүг-ууһуг туһунан ааҕааччыларга билиһин-нэр эрэ, Николай Николаевич.

--Мэиэ-Хангалас соомай хоту учаастагар, Өлүөнэ өрүс үрдүгэр Дойдуунускайга 1940 сыл кулуун тутар ый 26 күнүгэр төрөөбүтүм. Дьонум колхозтаахтар этэ. Адам Ньюкулай Ньыкканна-быс сэринигэн кэлэн баран "Кыһыл малк" кол-хозка председателинэн, биригэдьиригэннэн үлэ-лэн сылдьыбыта. Ийэм Анастасия Сивцева. Сы-лааг Бэрэппигэн торуттаах. Дьонум 14-тэ оҕолом-муттарыттан түөрттэрэ эрэ тымынаах ордубул-лут. Дойдуунускай кэрэ айылҕалаах үтүөкөн до-йду, үгүс саха чулуулар төрөөн-үөскээн аастыт сирдэрэ. Ол иһигэр ССРС народнай артиста В.В. Местников, бастаах Ленин орденнаах учуутал И.К. Кычкин, саха авиацыйтын өр кэмгэ салай-быт И.С. Кычкин, советскай-партийнай үлэһит-тэр ини-бии Кычкиннаар уо.д.а.

--Хайа баҕарар кили спорка оҕо сылдьан ум-сугуйар. Эһиэхэ ким улахан сабыдыала онорбу-тай?

--Кырабыттан дуобаттыгар этим, таайым Спиридон Сивцев үөрэппитэ. Адам да нэһилик-тин чигини көмүскүүр оонньоочу этэ. Ол эрээ-

нан бастаабыһыт, Россия Кубогар 1975, 1978 сс. үһүс буолбуттаахпын. Дуобаттыт быһыытынан ситиһим итинник.

--Дьэ, оттон тренерскэй үлэн хайдах саҕаламмытай?

--Ол сэттэ кылаастаах Матта оскуолатыгар үөрэннэхпиттэн саҕаламмыта. Оттон Бүлүүгэ үөрэнэр кэмгэр тренерим Р.Д. Попов уолаттар секцияларын миэхэ итгэйдэн салайтарбыта. Он-но кэлин спорт мастардара буола үүнэн тахсы-быт П.Н. Иванов (Сунтаар), А.А. Алексеев (Бүлүү) уо.д.а. дьарыктаммытара. Оттон учуу-талым сылдьан Павловскайга, Маттага, Бөккө-сөкүрү ыһтарым. 1973 сылтан Тааттага маҕнай Черкөөхкө, 1976 сылтан Ытык Күөмгэ оҕо спор-тивнай оскуолатыгар тренердэбигитим. Саамай күүспүн-уохпун бизээн үлээбигитим. Улахан дьонго, оболорго республика таһымынан итин-ки күөнтэ тахсыбыһыт. Бары оскуолаларга, 6-лым, 12-миг чааһы дуобакка килэрбиһит. Он-нук үлэ күүскэ барбыта. Онуоха кэргэним Ма-рия Никитична уонка В.В. Куприянов көмөлөспүттэрэ, администрация даҕаны бэркэ ойүүрэ. Өссө күүскэ үлэээн саха оҕотун аан до-йду таһымыгар таһаарар быһаанынан салайта-ран, Чуралчыга, 1992 с. кэлбигитим. Оттон ыла оболорго эрэ үлэмин сылдьабыт.

--Николай Николаевич, манна хонногон айылаан таһаарылаахтык үлэниг сылдьабын.

лиһиннэрэ түһүөх эрэ.

--Улахан уолбут Коля дуобакка спорт мас-тера, СГУ педфаҕар үөрэнэр, бийыл бүтөрэр. Ва-си ДТХА-га тренердир, кэтэхтэн үөрэнэр. Дьокүүскайга олоролор, ыаллар, 2 саастаах кы-мсааһы сириннээхпит.

--Айыыах сыл иһигэр үтүмэниэх ситиһини ситиһитим. Оболорбут республика, аан дойду, Россия таһымыгар таһастылар. Бу ситиһик тордо туохханыт?

--Бастаан манна көһөн кэлэрбигитэр уолбут Коля, Вася Кычкин, Гани Колесов курдук күүстээх дуобатчыттар кэлсэн ордуру түргэн-ник таһаарарбытыгар тирэх буолтара. Их-күһинэн, эрдэттэни оһуһыт, биэс былаан, кин-ни кытары сибээс, системааах үлэ элбэри быһаарда. Үсүһүнэн, М.Д. Гуляев курдук дьон туһугар кыһаллар, саха ыччата сөйдөрүн туһугар бары күүһүн, билигин уурон үлэминер салайаач-чыта дьолго тиксэн баран, ама, хайа кини үлэ-лиэ-хамсыа суоҕай?

--Николай Николаевич, дьэ, кэпсээниг иһин баһыма. Үрдүк аахкынан өссө тогул эбэрдалаан турамын, "Сага олох" хаһыат ааҕааччыларын ааттарыттан үлэбэр ситиһинилэри, дьэ кэр-гэниэр дьолу-соргуну баҕарабын. Инники была-аннарыт туолуохтуннар!

Платон КОРКИН кэпсэттэ.

Снимокка: Н.Н. Кычкин.

•Төрөппүт муһунга

Көлөр үөрэх дьылыгар - билингнэттэн

Соторутаабыта С.А. Новгородов ааты-нан Чуралчы орто оскуолатыгар төрөппүттэр уонсай муһунахтара буола. Ааһан эрэр үөрэх дьылыгар оскуола туох үлэни ыһыллытын уонна 2003 сылга дьэри сайдыы соруктарын тустарынан директор В.Н. Коржикин иһитиннэрдэ. Төрөппүт кө-мөстөгүн үлэтин уонна кэлэр үөрэх дьылы-гар бэлэмнээх төрөппүт төрөппүттэр со-руктарын тустарынан родком председате-лэ М.Н. Коржикин кэпсэттэ. Маны сэргэ үөрэнээччилэр общественик бэрээдэгит-рин, о.д.а. тэрээһин боппууостар тула кизин кэпсэтин ыһтылыһа.

Ордук саваскы-күһүгүнү көмүргэ оболор уруогу чэстатык көтүтүлэрэ, уру-окка хойутааһыннара үгүстүк тахсар. Киниэ хойукка дьэри уулуссага бэйдэс ха-амсым, сэлэиннээх ыһтылар улахан дьонго аһамыт дьаһалларга, ыччат дис-котектыгар сылдьыы үөрэнээччи бэрээдэ-гин сатарытыма парээрдэр. Онон манна ис дьылаа отделын сэргэ төрөппүттэр көхтөөхтүк үлэлэниэхтээхтэрэ бэлэтиэнэ, холбоһуктаах дьуһуурустубалары, рейдэ-лэри тэрийи биһаарымына. Билигин үөрэх тэриятэлэрин үбүлээһин үлэһиттэр хамнастарынан эрэ мунурааһан,оттон хаһааймыстыбаннай тэриллэри, көрдөрөн үөрэтэр пособиелары, учебниктары булуу-га аһаан төрөппүттэртэн усунуос хомуйу-лар. Маныаха төрөппүт материальнай ба-лаһыһыһа учуоттанан, элбэх облоох-торго, аһардаас ийэлэргэ-аҕаларга, инбэли-иттэргэ чэпчэтиг көрүлэр. Ол эрээри, хо-мойуох иһин, бу үлэ сылы быһа соһулаар-сыһылар, төрөппүттэр кэмгэр төлөбөттөр, сорох олох да бизэрбэт.

Түмүгэр былааһыһаммыт үтүөкөн дьаһа-лар харгыстаналлар, сааһастааһыт посо-биелары куоттарыы, кинигэлэртэн матыы таһаарылар. Ипэ оскуола библиотекатын фондатын дьадаһан ирдэбилгэ эппиэттээ-бэт онорор. Оболорбут аныгы програм-мага сөп түбэһэр учебниктынан толору ха-аччылыһыттар. Бу барыта үөрэттигитин үлэтигэр таһаарар содула улахан. Бары тэингэ обустарабыт, оболор, төрөппүттэр, учууталлар. Ол иһин уонсай муһунах төрөппүттэр бүтүүн аны күһүн үөрэх дьыла саҕаланалтыгар усунуоһу бигэр-гэммит сууманан хойутаппакка төлүүлэ-ригэр уураах ыһыһа. Кинрибт үл хайдах туһаныларын хонтуруоллуурга төрөппүттэртэн састааптаах ревизионнай комиссияны тэрийэргэ этии кинрээ.

"2000 сылга--2000 үгүс дьылаһы" хам-саһыһыкка кыттыы бэрээдэгинэн урукку сыллартан үлэминер пришкольной участва-гы бийыл эмиз кодьүүстээхтик туһаныыга болҕомто уурулуһа. Төрөппүттэртэн ус-унуос хомулууһа бары оскуолаларга баар, сыһыан эмиз араас буолара сэрэбиллэр. Онон бары төрөппүттэргэ туһаайан этиэх-пин баҕарабын: сайын устата сөп буолар харчыны булуһан, эрдэ, күһүн үөрэх дьыла аһылаһыта тутта усунуоскутун төлүүргэ дьаһаныабыт. Былааһыһаммыт үлэ кэмгэр ыһтылаан иһэрэ олоххо кин-рэрэ оскуолага даҕаны, төрөппүттэргэ даҕаны улахан тирэх, көмө буолар. Оболорбут тустарыгар бары түмсүүбүг, бэйэ-бэйэбитигэр көмөлөһүүбүг!

Михаил КОЖИКИН,

Чуралчы орто оскуолатын родкомун председателэ.

ДЬАЧКОВСКИЙ

Күн-күдэй ийэбитин, эйэбэс эбэби-тин,тыла, үлэ ветеранын, Чуралчы сэлэиннэ-этин олохтообун ПРОТОДЬЯКОНОВА Мария Федо-ровнаы 70 сааскын туолбут күнүгүнэн, сүһүөхтээх бэйэбит сүгүрүйэн туран, истинник эбэрдэлиһит!

Билигин барыбытын атаһытыгар туруоран, үөрэттэрэн, үлэһит дьон, ыла онортообуккуттар мах-танабыт. Күндү киһибитигэр бары үтүөнү, үһүннук, дьоллоохтук олороргор баҕарабыт.

Дьокүүскайтан, Чуралчыттан Сивцевтэр, Око-нешниковтар, Кэбээйиттэн Кокорөвтэр.

♦♦♦

Күндү кэргэммин, аҕабыты, эһэбитин, үлэ вете-раны, Чуралчы сэлэиннээтин олохтообун ДЬАЧКОВ-СКАЙ Николай Дмитриевичи 65 сааскын туолбукку-нан ис сүрэхтэн эбэрдэлиһит!

Күндү киһибитигэр сир үрдүгэр баар бары үтүөнү, кэрэни, чэгизин-чэбдик доруобуйаны, дьолу-соргуну баҕарабыт.

Кэргэнин, оболорун, сириннэрин.

♦♦♦

Күндүтүк саныыр аҕабытын, күтүөһүтүн, Дирингээри оҕо музы-кальнай оскуолатын учууталын, СР културатын туйгунун, Хоптоботообу "Диринг уоттара" литературнай түмсүү салайааччытын, Россия Жур-налистарын соһуун чилиэнин, биэс уол амаарах аҕатын ФЕДОРОВ Павел Петровичи--Сомобону үйэ аһардаах үбүлүүгүнэн ис сүрэхтэн итиник эбэрдэлиһит!

Эйиэхэ кытаанах доруобуйаны, сир үрдүгэр баар бары үтүөнү баҕарабыт. Үлэбэ чигиннэи сыһааныһан, дьонго үтүө майгытынан убаастатар-гыттан аһыһабыт. Мэлдьи үөрэ-көһө сырыт.

Кытаанахтан уолуг Павлик, кийиһитигр Настя Фе-дорөвтэр, хотуһугр Прасковья Алексеевна, Поном-атиновтар, Чуралчыттан Пономаревтар, Сылаһтан Дьячковскайдар.

Сыл-хонук. Обүгдэлрбит киһи олорон ааспыт олохун тураах түннүгүнэн элэс ымытыгар холуулаара олус сон эбит. Аан дойдуну атыһаах уу курдук аймаабыт уодаһынаах сэрин хонуктар баһан истэхтэрин ахсын суолтата улаатара, уос номою буолара оруннаах.

Бу сэрин сылларын дьингээх туһуларынан бүгүн сэрин ветеранарын ахтылара, кэпсээннэрэ, этэринэн-хааннарыннан билбит ураты хорсуу сырылара буолар.

Чурапчы балыһатын биһир паататыгар—ортогунан быһстаах хоско 11 буолан сытабыт. 2 оҕоттон ураты бары олох олорбут, бэйэбит кыахытынан ытык иэстэтин Ийэ дойдубутугар толообут араас нэһилиэккэртэн киирэн мустан сытар кырдыгас салааттар эһипит. Ким кыраныссага, ким ИДМ-га, ким ГКСБК-га үлэлээн, ким ракетчик, ким туттааччы буолан арааһынай чаастарга сулууспалаан баран кырдыар саспыттар доруубуйбут молтоон, күн сиритэр кэлбит дьалда-хааммытын кыратык-эмэттик уһатаары эитэнэ сытабыт.

Биһир күн ыраас сирэйдээх-харахтаах, сааһырбыт да буоллар кини корүгүнээх кырдыгас киһи тыһа суох чомсор үктэнэн киирэн кэлэ. Ыларыһах ырыһагы кытта түргэник билсипэр сиринэн уонна урут элбэхтик ветераннар муһунахтарыгар, улуус түмсүүлэрингэр корор буоланмын, эидиппэккэ биллэн: эмиз арайлаах хонукка «эрэмизинэ» киирбит Ада дойду Улуу сэринтин ветерана, улуус бочуоттаах гражданина Иван Михайлович Павлов эбит.

Өрөгөйдөөх Улуу Кыайы 35 сыла туолаары турдагына Кыайы салаатын корсон, кэжкэлэһэ турар пааталарга сыттарбыт даһаны, надычы кэпсэтин биһир уол өҥ уйнахатана биллэр сырытыл туһууан түгү истибиллэн улууһум олохтоохторугар кэпсэтир санаһым.

Сэрин... 5 буукубаттан турар киһи үөрбөт-хоннот тыла. Элбэх ийэлэр сүрэхтэрин хаанынан ытаппыт, күн сиритэр соххор-доболон хараны уутун уймахтаабыт хара кырымы тыла...

Эдэркээн, Чурапчы педучилищетын сонга бүтэрбит сүүрбэ саастаах Уйбаан уол 1942 с. бэс ыйын 22 күнүгэр сэрингэ аттаммыта. Чурапчыга Соцкультура дьэстин аныгар нэһилиэккэртэн ыгырыллыбыт, үксүлэрэ алаастарыттан улаханник тэлэйиэ илик, үлэни-хамнаһы кыайыт-хоннот, сүһүөхтэрин үрдүгэр сылдьар, сүүстэ эргийэр Чурапчы улууһун чулуу ычатын мусууттара.

Иван Михайлович, сэрин салаата, сыһа кэпсэтин салбаан барда:

—Элбэх киһини сэрингэ ытытара бэлэниэбиттэр быһылаабыт. Соцкультура дьэстин аныгар муһууан, стройдатын Аллараа Бэстээххэ дьэри массыналарыларынан быраһытара. Атаарыи минтин, тыл эитиэ отторбуттарын ойдообоннун, Бэстээххэ тийэн улахан баржа соһуулаах кыһа борохуокка олорон ээбитин Олүөһүннэ туораагыбыт. Хоннорон баран хас даһаны баржаларга олордон торообут торут дойдубутуттан-сирбитигтэн, аан алаһабыттан, бар дьоммутуттан араһсан үс үлэр үстээх Олүөһүннэ оруһу хайа тыһаран оро оксойон Уус-Кукка тизрадибиттэрэ. Эдэрэрибит, үксүбүт араллаа-сыраллаа тэн саастаах дьон түбэһэн сэрингэ аттаммыппыт. Гольмика биһиргэр киирэн республика араас улуустарыттан мусуут 555 киһини илдьибиттэртэн. Бу сэрин буолбутун кэинэ иккисрээ. Бу сэрин буолбутун оро оксойон улахан хоннуур эбит. Бары лэппиэсуо, арыи, буслуг эт, уодаһуубут сож, бо, муңду, суорат ойүөлээх этибит, биһир соҕотох киоск дуу, ларек дуу

АБЫС ТӨГҮЛ ӨЛҮҮНҮ КӨРСҮБҮТ

(Сэрин толоонугар
кыргыспыт саллаат
ахтыта)

баарыгар улахан суон хаалбын аты-ымыларынан ойдоон хаалбыппын. Хаһан даһаны торообут нэһилиэк-питтэн улаханник ырааһытаах, нууччалык үксүбүт олох билбэт. Нуураһанын, Төгүлүнү, Бэстээри уонна куораты сага корор дьэһиэ элбэх киһи аалаһыта, кэлин-барыи, тыас-уус, күүтээн-хааһыи олус соһучу этэ. Аан бастаан айаһылар-бытыгар бары даһаны иһинбиттэр дьингээх туох күүтэрин билбэт этибит. Сорохпүт дьалда-хаан ыһытынан араас дойдуларга үйэлээгэ угуох тутуулаука, харайымыкка, сорохпүт чордонон, сэймэккэ, баас-үүт ылан, киһи аһара буолан кэлэр дьалдаһаһытын куйабытыгар-манкыбытыгар оустарбака, араһсыи мэр аһытын сүрэхиттэр-бырбытыгар сөҕөрдүбэккэ чэпчэкиетик аттаммыппыт, оччолорго өнүк эдэр, чэтиэн, күүстээх-уохтаах, кыраһаабай этибит. Айаһаан иһэн уһун тохтобуларга (борохуоттар саһаан тизнар кэмизиттэр) биһирбэккэ таһсан сүүрэн-котон, тустан мочоохтоһон, атах ооннуууларыгар киирэн, нэс тардыһан ыер санааттан аралдыларбыт.

Уус-Куттан элбэх баһыи массыналарга олордон Ангарскайга тизриилэр, онтон сатыи тизир суол станциятыгар илдьэн вагоннарга олордон тус араа айаһыи турдубут.

Арааһ тийэн Курсккай Тарой кыргыһытыгар аан бастаан сүрөхтэһиппэр. Сэрингэ киириэхпит, үрөтэр пууһуларыгар улахан тыһылааһар түһүөхтэрин иһиннэ ыар землица, банидаж, окуола хастар, обороналар үлэлэри ситэрэр-хоторор аһыгар сырыттыбыт. Тыһыиытыи кэинэ дьэ дьингээх сэринэлээр үөрөхпит саһалыи да, чараас күһүтүгүлүү тыастаах салаат тоноруттан ол үрөтиллэрии барытыи күһүйиһинэн эрэ оторобуи, эһитиин туос атыкк сылдьабыи, күнү быһа биһирдэ тоҥо аһабыт киһи дьэи саһаа аалан сордуур. Киһи айылаһа баһыиан дуу, нэер «олбөтөх киһи» дьэи саһаа охсулла тууар эбит. Олох куттамат, хара суох киһи дьэи букатыи суох быһылаах. Мин сэрингэ хара мөһнэй сүрэхтэһиппэртэн киирбит: «Оо, бу сырыта хайдах эмэ олбөккө тыһынаах хаалыт киһи» -- мин саһаа тобобор, ойбор-саһаабар сэрин билэһин тухары хаалан хаалбыт. Урут хаһан даһаны сэрин дьэи түһээн даһаны билбэтэх киһиэхэ киһи олон эрэр хаһыта, сирдэ, буомба эһитиэ, буудуа тигэһи курдук ыһылаан аһыта киһи ойүтэр-санаатыгар (психикатыгар) олус улахан охсуһууну отороор эбит, оторооххун оторбөккун эбэтэр ордуу-хоһу туттаһыи, «э, быһаччы, сууругуту этэһхэ, бастаах күннэргэр куула курдук барыһыи сылдьаһи, олу-маны кэскилээһи, ырааһы, көрөһи толкуйдуур түгэн даһаны кустубат, кыах даһаны суох курдук, эһитиин бу туора дойдулар, эһи, кэинтэрин, олох туспа айаһа, хаар-самыи, сылдьа-тыла...

Айаһаан тийбит биһир дойдулаахтарыи кэлин туох буолбуттарыи, кииһэлэр дьалдаһарыи олох билбэһини. Тийэһипити кытта үрөтэн муһууар сирдэрингэр дьэи онно-манна ыталааһи, араартаан сэринэлээр чаастар соҕотох саһа буолан хаалыи. Үрөтэр пууһуларыгар отделение командирин ординарыһыи -- кэингэ-барыта сылдьар уол отордулар. Арааһа, нууччалыи сии билэрии, кэлэрии-барыи сылдьырта уонна кыһарыи командирим хараһар быраһылаан ити доһунаһка тигисти быһылаах. Автомат (олус наһаа), 2 диск, 2 граната, котелок, лаппаахыи уонна тэлээһин-суорданыи сийэһиптэ-хаһа баһарар күнүс-түүн илдьэ сылдьар саһаи наадалаах малаһыи.

Иван Михайлович тизгэйдэккэ кэпсэтин саһыи өмөрдө:

—Степной фронтга Курсккай аһыгар улахан кыргыһыларга түбэһти. Наар түүннэри-күннэри биһир сиргэ баран иһэри, суос-сатыи, остоохпүтүн экирөтэи иһэбит быһылаах. Элбэх дэрибизэлэри, кыра куораттары босхолубут, быыс-хайаһа буолан этэһиэ сылдьабыи, баһыиар иһиппэр. Салаат дьингээх олорун билбит киһи кэиникиннэ үрөһиппэр, чэрдийди, сорох түгэһиэ 2-3 күн аһаабаһа сылдьарыи, «сухой паек» дьэи биһирэлээр, элбэх өлүүнү-сүтүүнү кордүү. Биһир соһуһуу баһир: күнүтэи-дылдьыиан тутууға суох киһи олорун сатыиан, дьалдаһи, үлэи таһсар эбит, аһи сата-сымара биһир наһаа, онноһор киһи улахан тыһылаа сии-биһир сыйи курдук сыһаар.

Аһыдаах ыйын 28 күнэ. Бу күн мин тус олоһор улахан охсууну ылым. Дьалда-хаан мизхэ биһир моһоу муһу түһэрбэр аһабыт.

Сэринэлээр иһипки кирбигэ киирбэит. Кэин баһыи сир. Дьонун иһипки баран хаалылар. Минги командирим тоһо киһи баһарбытыи, тоһо киһи өлбүтүн, ким хаме-андалыирии, фашистар тоһо күүстээхтэрин биллэрэ ытта. Бу иһиннэ 2 салаат барытара да, сүтэн хаалылар, тыһынаахтара даһаны, өлбүттэрэ даһаны билбэт. Командирим аһи киһини ытаары тыһаи баран тутуһа, ол кийитигэр сөмчө эрэммэт быһылааһа, хайааһыи, барар киһи суох, оһон-барыи дьэи буола. Командирим бирикээһи тоһоро сиии-биһир дьэи баран түһүтэи кийитим. Буудуаһа таһылаһаары эрийэ-буруйа сүүрбэи. Сии иһипки кирбигэ чуһаһаһаи быһылааһа, саһардыи тууарыи ондойон эрлэхпинэ уһа иһип тарбаһтара аһи тыһа түстүлэр, аһа суох тарбаһыи буудуа быһа котон барыт, сөмүһэи, дьалбор, дууку котон ааспыт, уһа аһаһи тобугум үрдүкүн эмиз туох эрэ ыер тыһарда. Уһа баран түстүм, онтон тыһи иһаи түрт атах буолан тууарыи ондоһууи эрлэхпинэ уһа саныи уот аһи тыһа түстэ, эһитиин, ойбос отүттэн курау

быһылааһа, буудуа сыһаарыи аһыиан түрт тиһипи тоһо котон таһыта, эһи лоскуй-лоскуй саһа-бырыи сылдьар, хаһи-сиии бөһө. Барыта тыһылаһа түгэһи олус түргэһи буола быһылаах, тура охсоору тыһыи аһаһи уйбөт, улаханник баһыирыи дьэи аһаһи туттан кордүү, хата, дьалбо, күн эһип буудуа хайа котон ааспыт, угуоһуи аһаһи, уйууһу, соһоронһон тууар кэһи. Аһыи аһи сэриннэ үктэһи дьомһор бара сатыиыи. Сыһааһи аһыи, тиһипи лоскуйдарыи сыһаарыта буолаи. Сотору соһу буолан баран биһиргэ сэринэлээр кийиби утары корүстүм, киһи олох даһаны чуһаһи соһуһа, аһа турда. Дьонун аһаһа хаалыттарыи билэһи, онно тийэ сатыиыи. Командирим утары иһэр эбит, кэлэи оһоһи оһуоһа киллэрдэ. Санитарга бэрэбээһиэ ыер уонна госпиталыи ил дьэи бирикээс биһирдэ.

Кэлин дьэ уоскуһаи, ойбунтоһуи бууһаи хайдах буолтун кэпсэһиптэр командирим нөһө сһаһи-перыгар түбэһэн оло сыһыккыи дьэи быһааран биһирдэ. Сыһаһыи тоһо котон ааспыт буудуа разрывной буудуа эбит, таһсарытар эһипи барыиан сэймэккэбит уонна элбэх сириннэ тыһи сирби буола-сатаан ыталааһыта барыта сиритэ-хайыта кийит. Тура сатыи-сатыи охторум фашист сһаһи-перыи «дэи өмөрдүү» дьэи санааһа киллэрбит уонна бэһити сһаһи-перыи оһоһи биһир кийи эһипит буолуохтаах. Аһыс баһыиыи аһи иһип түгэһи ыһаи. Күн бүгүн этэһиэ тийэһи быһаар, буудуаи иһип түгэһи кийрбэккэ, тиһипэр иһип хаалыт. Челябинскай госпиталыи үһүһүк эһипи утүрөһ, сэрингэ иһиптэн кийрии.

Кыайы күһүн Берлингэ 25 км тийбэккэ биһир кыра куоранка корсубутум. Сэринэлээр сылдьан саһаарыи, биһир дойдулаахтарыи иһип тоһа соһучу корсон кэпсэтин, дойдубут аһаһыи аһааран ааспыиыт. Одуулуһтан торүтгөх Бире-нов буотүрү сэринэлэһипт бастааһи сылдьар корсубутум. Аһа улууһи уоһу иһиптэн сэрингэ баран биһир кыргыһыи кэинтэи корсо түспүтүм. Дьомһор аһыи илдьэ баран иһэн түөс-түөс кэһиэ түһэн аһыах тыһи саһаһи кэпсэтин ааспыиыт. Дойдуу улахан он кэһитиин, от-бурду үүмүтүн туһуиан үтүгэи соһуи дьэи сүрүи-буттарыи кэпсэтин үрдүбүтэ.

1946 сылааһа сыйи дойдубар этэһиэ эһиптэн кэһитим.

Кыргыһаи толоонугар түрт сһа тоһуу сылдьыт, салаат ыар дьалдаһаи этисипи-хамнаһи билэбит, элбэх орденнарыиан, медалларыиан наһарадалаһыи, 8 тоһуа олор өлүүнү утары корсубут Иван Михайлович Павлов кэлэр тох-суһууға 80 саһиан туола. Чурапчы улууһи биһир кийи туттар кийити буолар. Аһипт Аһа дойду сэриниттэр баран кыргыһыи хоннууттар ох-тубут уонна күүстэрэ-күдэхтэрэ баһаһаи билгити даһаны үүһэн иһэр эдэр колүөннэ тоһобур буолар сэрин ветераннарыи туһуиан 7 кийиэх «Памяти»-Ойдоһуиыи кийити онторон таһаарыи улахан үлэи тоһорон, улуус, республика дьонун-сэрэгити маһаһи ила.

Өрөгөйдөөх Кыайы 55 сылыиан эһирдэлэи тууар, Иван Михайловичка үтүо доруубуһи, айыиылаах үлэи, оһо даһаны торообут улууһи олорон ааспыт истэриити дьириптэи үрөтэи элбэхтик сүрүи-арыгар баһаарыи.

Григорий МАКАРОВ, хоту колордуу уонна Челябинскай-40 ветерана, пенсионер. Сһаһа: И.М. Павлов.

СҮТҮКТЭННИБИТ

Автор суруугар этилээр санаа, редакция позициятыгар мэддэг сөл түбэлэр буолбатах. Сурукка ыйыллар чөлчүлөр кырдыктаахтарыгар эппиэттэнэни автор тус бэйэтэ сүтэр.